

Yeni Din Politikaları Bağlamında Diyanet

Mustafa Tekin

Yeni Din Politikaları Bağlamında Diyanet

Ö Z E T

Türkiye'nin önemli kurumlarından biri olan Diyanet, bugün çok boyutlu tartışmaların odağındadır. Dini bilgiler konusundaki kargaşa, popülizm, örgün ve yaygın eğitim kurumlarında dini bilginin yeterliliği, gündelik dini hayat ister istemez Diyanet'in içinde yer alacağı bir tartışmayı beraberinde getirmektedir. Öte yandan din-devlet ve cemaat ilişkilerinin yeniden yapılandırılması gerektiği de bir zorunluluk olarak kendisini göstermiştir. Bunların ötesinde değişen dünya koşulları, farklı dini yorumların temsili sorunu da gündeme taşınmıştır. Dolayısıyla hızla değişen ihtiyaçlar, bilginin küresel ölçekte yayılması, teknolojik yeniliklerin yanı sıra cemaatler, yorumlar, mezheplerin durumu, Diyanet'in yapı ve işlevlerinde bir politika değişimini zorunlu kılmaktadır. Bu sorunlar kavşağında, Diyanet'in kaldırılması gerektiğine dair düşünceler krizi daha da derinleştirecektir. Ancak Diyanet'in mevcut ihtiyaçlar ve beklentiler içerisinde yeniden yapılandırılması ve stratejiler kurması önem taşımaktadır. Bu yazı, hem problemlerin tespiti hem de stratejilere dair öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Diyanet, cemaat, dini temsil, din eğitimi, dini bilgi.

ATIF: Tekin, M. (2017). Yeni Din Politikaları Bağlamında Diyanet (Politika Notu No. 2017/11). İstanbul: İlmî Etüdler Derneği.

Y A Z A R H A K K I N D A

1991 tarihinde Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olan Tekin, Din Sosyolojisi bilim dalında "Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Eserlerinde Din ve Toplum" isimli teziyle yüksek lisansını tamamladı. "Türkiye'de Aydın Kadınlara Göre Din ve Kadın" isimli teziyle doktor oldu. 2004 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesine Yardımcı Doçent olarak atandı. 2006-2007 öğretim yılı içinde İngiltere'de York Üniversitesi Centre For Women's Studies'de "A Comparative Study on the Freedom of Women in the Context of Religion-The Cases of Turkey and England" (Din Bağlamında kadın Özgürlüğü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma-Türkiye ve İngiltere Örnekleri) konusunda doktora sonrası araştırma yaptı. 2009 yılında doçent; 2014 yılında profesör oldu. Halen İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Felsefe ve Din Bilimleri bölümü ve din Sosyolojisi A.B.D. başkanı ve öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Yayımlanmış birçok kitapları, makaleleri; yurtiçi ve yurtdışında sunulmuş bildirileri vardır.

İlmî Etüdler Derneği (İLEM)'nin temel gayesi, ilim geleneğimizi sürdüren ilim adamlarının yetişmesine zemin oluşturarak, ulusal veya küresel düzeyde ortaya çıkan sorunların çözülmesi için çalışmalar yapmaktır. Bu gaye ile nitelikli ve özgün eserlerin yayınlanması teşvik edilmektedir. İLEM bünyesinde çalışan araştırmacılar Türkiye ve dünya meselelerine yönelik politikalar üretilmesine imkân ve zaman sağlayacak pek çok çalışma gerçekleştirmektedirler. Bu bağlamda, İLEM Politika Notları bu çalışmaların neticelerinin kamuoyu ile paylaşılması amacıyla başlatılmış bir yayın dizisidir.

Adres: Halk Cad. Türbe Kapısı Sk. No:13 İlmî Etüdler Derneği Üsküdar İstanbul • Telefon: +90 216 310 4318 • E-Posta: bilgi@ilem.org.tr • Web: www.ilem.org.tr

© Tüm hakları saklıdır. İlmî Etüdler Derneği'nin yazılı izni olmadan bu eserin hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla çoğaltılamaz. Yazıda belirtilen görüşler yazara aittir ve İlmî Etüdler Derneği'ni bağlamaz.

Bilhassa 15 Temmuz darbe girişiminin ardından, genel anlamda dini hayat ve din politikaları çok boyutlu olarak yeniden tartışmanın konusu olmuştur. Meselenin bir boyutu Türkiye'deki dini hayatın temel karakteristikleri ve buna hayatiyet kazandıran toplumsal dinamikler, bir boyutu Türkiye'nin siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel sorunlarının dini hayat ve din algısına etkisi ise, bir diğer önemli boyutu uygulanan din politikalarıdır. Bu bağlamda sorunun cemaatler, din eğitimi, popüler din ve dindarlık, batıl inançlar, batını yönelimler, yanlış dini pratikler şeklinde farklı alanlarda tezahürlerini izlemek mümkündür. Öte yandan mezhepsel farklılaşmaların çatışmaya dönüşmesi, devlet, diyanet ve bürokrasiye sızmalar, bilhassa cemaatlerin yapılanması noktasında din, devlet, toplum ve cemaatler arasındaki sağlıklı ilişki ve gerilimler de yaşanmaktadır.

Türkiye'nin geçmişten bu yana din bağlamında tarihsel süreci dikkate alınır, din politikalarının bu sorunların çözümü noktasında yeterli olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Hızla değişen ve farklılaşan dünyada yeni arayışları ve bilgi birikimini karşılayabilecek, sorunların kısa sürede farkındalığıyla ve kuvvetli manevralarla çözümler ve pratikler üretecek bir kurumsallaşma ve politika değişikliği elzemdir. Öte yandan bölgesel çatışmalarda "din" faktörünün ne kadar belirleyici olduğu dikkate alındığında, hem İslam dünyası hem de Türkiye dahilinde yeni din politikalarına ihtiyacı daha rahat anlamak mümkündür. Bu sebeplerle taşıdığı sosyal ve siyasal ağırlık ile ağırları itibarıyla en geniş kurum olan Diyanet'in, Türkiye'nin mevcut yapısında din işlerinden sorumlu olarak yeni politikalar üretmesi kaçınılmazdır.

Öncelikle Türkiye'nin dini hayatında birçok problemlerin yaşandığı gerçeğinin altını özenle çizmek zorundayız. Bunları ana çizgiler halinde ifade etmek gerekirse, ilk olarak dini bilgi konusunda bir eksikliğin ve karmaşanın hüküm sürdüğünü görmekteyiz. İkincisi, buna bağlı olarak medyada kitlelere sağlıklı bir dini anlatım ve sunum yapıldığı belirtilmelidir. Üçüncüsü, dini pratikler geleneksel ile modern ve popüler arasındaki uçlarda kendisini göstermektedir. Bu açıdan çoğu zaman, dönemin karakteristiğine de uygun olarak ritüeller temel dini pratiklerin önüne geçebilmektedir. Yine bâtıl itikatlar, temel akidelerin yerine ikame olabilmektedir. Bu bağlamda mezhebi ve cemaatsel farklılıklar, bunların söylemleri, talepleri, yönelimleri, fert ve devletle ilişkileri kanaatimizce tüm bunların hepsini aşan bir problematik alana tekabül etmektedir. Dine dair dile getirilen bu problemler, ister istemez Türkiye'nin dini işlerinden sorumlu olan Diyanet İşleri Başkanlığı'na bu sorunların çözümü için yeni bir tartışma, politika ve strateji belirleme görevi yüklemektedir. Şimdi bu noktada problemleri daha fazla açılıyarak buna sebep olan faktörlere daha yakından bakabiliriz.

Birinci olarak Türkiye'de dini bilgi konusunda hem bir yetersizlik hem de kirlilik mevcuttur. Geçmişten bu yana eğitimde uygulanan din

Taşıdığı sosyal ve siyasal ağırlık ve ağırları itibarıyla en geniş kurum olan Diyanet'in, Türkiye'nin mevcut yapısında din işlerinden sorumlu olarak yeni politikalar üretmesi kaçınılmazdır.

Dini inanç ve pratiklerden cemaat ve gündelik yaşama kadar Türkiye'nin yaşadığı sorunlar, dini hayatın sağlıklı işlemediğini de bize göstermektedir.

politikaları ilköğretim, lise ve üniversite düzeyinde yeterli bir dini bilgi ve eğitim sunamamıştır. Diyanet teşkilatı da bilhassa yaygın din eğitimi konusunda, Türkiye'de uygulanan din politikalarına bağlı olarak yeterli bir performans gösterememiştir. Üstelik bu politikalar, Türkiye'nin siyasi atmosferine de bağlı olarak istikrarsız bir seyir izlemiştir. Bilhassa temel dini bilgilerin öğretileceği din derslerinin zorunlu olup olmayacağı tartışma konusu olurken, insanların dini bilgileri hangi kanaldan aldığı göz ardı edilmiştir. Buradaki temel sorunlardan biri, din politikaları ve temel dini bilgilerin verilememesi şeklinde gerçekleşmiştir. Sosyal değişim sürecinde ailenin eski fonksiyonlarını kaybetmesi ve bireyselleşme de geleneksel dini bilgilerin aktarımı ve pratize edilmesini sorunlu kılmıştır. Özellikle din politikalarının istikrarsızlığı ve kimi zaman dine yönelik negatif tutumlar, Diyanet'e bakış açısında farklılıklar yaratmıştır. Kimi zaman bir devlet kurumu olması itibarıyla Diyanet'in güvenilirliği cemaatlerin üzerine çikarken kimi zaman da cemaatlerin meşruiyeti Diyanet'in üzerinde olabilmektedir. Aslında bu iki bakış açısının birlikte işlediğini söylemek belki daha doğru olacaktır.

Örgün din eğitiminin dışında yaygın din eğitiminin de eskisine göre bilgiyi kazandırma ve yaygınlık konusundaki etkinliği düşük kalmaktadır. Kur'an Kursları eskiden daha çok ergenlik öncesinden başlayarak bir din eğitimi yapmak idi. Belirli formülasyonlar (iman, ibadet vb.

gündelik hayata dair ana koordinatlar) ve temel bilgiler Kur'an Kurslarında verilmekte idi. Bugün Kur'an Kurslarının müdavimleri daha çok orta yaş ve üzerindedir. Eskisine göre dini bilgi öğrenme enstrümanları artmasına ve iletişim araçları önemli bir imkan sunmasına rağmen, insanların dini bilgi seviyeleri alt düzeydedir. Daha da önemlisi Diyanet'in geniş ağına rağmen, genç nesle hitap etme ve onları karşılayabilme performansı düşük görünmektedir.

Türkiye'nin dini hayatında, geleneksel ile popüler din anlatımları ve formları arasında salınım gösteren bir anlayışın farklı tezahürlerini hem medya hem de gündelik hayatta izlemekteyiz. Medya vaizleri, aslında oldukça geleneksel temaları ve içerikleri popüler olarak sunarlar, din de metalaşmakta ve tüketim kültürünün bir nesnesi haline gelmektedir. Popüler dini anlatımlar, detaylar ve yüzeysellikler içinde ve heyecan dozu yüksek bir şekilde sunulurken, açıkçası Diyanet'in kurumsal yapısı ve bürokratik ağırlığı henüz buna yeteri kadar bir alternatif oluşturabilmiş değildir. Gerçi son dönemde Diyanet Tv'nin programları bazı dönüşümün işaretlerini verse de, daha çok çabanın gerektiği açıktır. Bilhassa cemaatlerin bilfiil kendi televizyon kanallarında manevra alanı çok geniş bir biçimde yaptıkları yayınlar, popüler dindarlığın ve din anlayışının yükselmesini sonuçlamaktadır.

Bununla bağlantılı bir diğer problem de, Diyanet'in yapısı, söylemi ve yönelimleriyle hala gelenekçi çizgi üzerine çıkamamasıdır. Bununla kastettiğimiz şey, geleneğin bir reddi değildir. Ancak küreselleşen bir dünyada çok farklı bilgi ağları ile karşı karşıya gelen ve bu anlamda arayış içinde olan kitlelere tekabül yet sorunu

burada kendisini göstermektedir. Bunun en önemli tezahürü va'z ve hutbelerin içeriği ve din dilidir. İçeriklere dikkat edildiğinde, çoğunlukla güncel olandan uzak, tarihsel ve soyut bir anlatımla karşılaşmaktadır. Tabii olarak cemaatler karşısında Diyanet, hem söylem hem hız hem de tekabül edebilme açısından daha gerilerde kalmaktadır. Bunun en önemli olumsuz sonucu, Diyanet'in en azından dengeleyici bir unsur olarak işlevlerini yerine getirememiş olmasıdır.

Kanaatimizce önemli problemlerden birisi, Diyanet-cemaat ilişkileridir. Türkiye'de cemaatlerin genel anlamda devletle ilişkileri çok istikrarlı biçimde gelişmediğinden süreç içerisinde farklı problemler yaşanmıştır. Öncelikle cemaat ve tarikat yapılarının ortadan kaldırılmasıyla, cemaatin devlet karşısında kurumsal bir tanım problemi yaşadığını görmekteyiz. Bu bağlamda ilkin merdiven altına inen cemaatler hayatîyetlerini devam ettirmek için uğraşmışlardır. Daha sonraki süreçte, bilhassa 1980 sonrasında giderek güçlü yapılanmalara kavuşan cemaatler, vakıf, dernek, şirket vb. farklı formlarda faaliyetlerde bulunmuşlardır. Tam da bu noktada, devletin din politikalarının istikrarsızlığında cemaatlerin toplum nezdinde meşruiyetleri daha kuvvetli hale gelmiştir. Bu durum bir yandan parti ve hükümetlerin cemaatlerin toplumsal meşruiyetlerinden faydalanma, diğer yandan cemaatlerin kendilerine devlet nezdinde destek bulması gibi çift yönlü ilişkilerin gelişmesini sonuçlamıştır. Neticede cemaatlerin sivil niteliklerini kaybettikleri bir iklim oluşmuştur. Kanaatimizce burada iki önemli sonuç ortaya çıkmaktadır. Birincisi, cemaatlerin devlet nezdinde meşruiyet arayışları ile bürokrasi ve özelde Diyanet içine yerleşme

Türkiye'nin dini hayatında, geleneksel ile popüler din anlatımları ve formları arasında salınım gösteren bir anlayışın farklı tezahürlerini hem medya hem de gündelik hayatta izlemekteyiz.

ve orada etkin olma teşebbüsleridir. İkincisi, devletin istikrarsız din politikalarından istifade ederek Diyanet karşısında din konusunda kendilerini tek meşru temsilci olarak ortaya koyma imkanı bulmuşlardır. Dolayısıyla Diyanet ve cemaatler arasında bir rekabet ve gerilim hep işlemiştir. Bu anlamda Diyanet, cemaatlerde laik devletin sesi olarak düşünülmüş ve hatta Diyanet'in meşruiyeti cemaatlerce sorgulamaya açılmıştır.

Türkiye'de bilindiği üzere farklı mezhep, yorum, cemaat ve tarikatlar bulunmaktadır. Çok uzun bir tarihi geçmişe sahip olan farklı mezhep, tarikat ve cemaatlerin de, farklı açılardan bir problem noktası oluşturduğunu belirtmeliyiz. Öncelikle Diyanetle ilgili geçmişten bu yana dile getirilen en önemli şikayet Diyanet'in Sünni ve Hanefi bakış açısından dışarı çıkamadığıdır. Bilhassa Aleviler tarafından dile getirilen bu problem, hala tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bu çerçevede Diyanet'in Türkiye'de varolan mezhep, cemaat, yorum ve tarikatları ne oranda dikkate aldığı ve bunlara yönelik nasıl bir ilişki geliştirdiği sorusu önem kazanmaktadır. Buna bağlı olarak, Diyanet'in nasıl konumlanacağı cemaat, tarikat, mezhep ve devlet ilişkileri arasında nerede duracağı da bir devlet kurumu olması, onun fonksiyon ve rolleri konusunda da bir tartışmayı beraberinde getirmektedir.

Osmanlı ile başlayan modernleşme, dinin başat konumunu kaybetmesi ile bir dönüşümün işaretlerini vermiştir. Varlık anlayışından gündelik hayat ve cemaatlerle ilişkilere kadar belirleyici olan din, bu etkinliğini süreç boyunca adım adım kaybetmiştir.

Geçmişten bugüne hakikaten Diyanet İşleri'nin konumu ve işlevi farklı zamanlarda gündeme gelmektedir. Öncelikli itirazlardan birisi bu çerçevede laik bir ülkede Diyanet'in devlete bağlı bir kurum olarak varlığını sürdürmesidir. Burada Diyanet, daha çok ülkenin din işlerini yürütmek üzere devreye girmektedir. Fakat kanaatimizce daha önemli bir nokta; Diyanet'in burada bilhassa cemaatler ve dinsel ilişkilerinde bir otorite mi yoksa alternatif bir cemaat olarak mı çalıştığı sorusudur. Zira uygulamalara bakıldığında, her iki kategoriye degen boyutları vardır. Fakat yine de din işlerinde bir otorite gibi durmaktadır. Burada da önemli bir sorun kendisini göstermektedir.

Peki bu problemlerin ortaya çıkmasının sebebi nedir? Bu konuda daha detaylı analizlere girmek ve birçok sebep ortaya koymak mümkünse de, temelde üç sebep üzerinde durmak istiyoruz. Birincisi, modernleşme ile birlikte dinin konumuna dair tartışma ve uygulamalar. Osmanlı ile başlayan modernleşme, dinin başat konumunu kaybetmesi ile bir dönüşümün işaretlerini vermişti. Varlık anlayışından gündelik hayat ve cemaatlerle ilişkilere kadar belirleyici olan din, bu etkinliğini süreç boyunca adım adım kaybetmiştir. Modernleşme tartışması aslında bir nevi dinin konumu ve işlevine

dair tartışmadır. Bu bağlamda süreç içerisinde dinin modernleştirilmesi tezi etrafında teori ve pratikler geliştirilmeye çalışılmıştır. İtikat, ibadet, ahlak ve gündelik hayatı muhtevî olan İslam, salt bir vicdan işi inanç ve ibadet olarak sınırlanmış ve içerikleri de modernleştirilmeye çalışılmıştır. Yukarıdan aşağıya modernleşme politikasına da uygun olarak devlet eliyle İslam'ın modernleştirilmesi kanaatimizce iki sonuç üretmiştir. Birincisi, devlete bağlı bir kurum olan Diyanet'e cemaat ve halk nezdinde ihtiyatlı bir yaklaşım. İkincisi, dinin toplumdaki işlevlerine dair boşluklar oluşmuştur.

Temel mentalitesini dinin modernleştirilmesi tezinin oluşturduğu din politikaları da, bazı problemlere yol açmıştır. Her şeyden önce cemaatlerin ve tarikatların merdiven altlarına inmesi ile birlikte, dini bilgi ve uygulamalarda bir kontroldışılık oluşmuştur. Aslında burada iki türlü bir sorun faş olmuştur. Birincisi, dini bilgilerin sağlıklı öğrenimi ve din adamı ihtiyacına dair bir sıkıntı baş göstermiştir. İkincisi de, oluşan bu vakumda merdivenaltı üretimler devreye girmeye başlamıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde tekke ve zaviyelerin kaldırılmasının ardından uzun süre merdivenaltında hayatîyetlerini sürdürme çabası veren cemaatler, devletin çizdiği ve zaman içerisinde sürekli değişim gösteren meşruiyet sınırları içerisinde yapılaşmak durumunda kalmıştır; dernek, vakıf ve şirket olarak. Bu durum uzun vadede cemaatlerin tabii işlevleriyle yapılaşmaları arasındaki mesafeyi ve yönelim farklarını bir soruna çevirmiştir. Diyanet İşleri burada sık sık değişen hükümetler ve onların dine dair programları çerçevesinde hareket etmek durumunda kalmıştır. Daha sonraki süreçte, geleceklerinin mutlak anlamda devlet desteğinden geçtiğini bilen/anlayan

cemaatler Diyanet'te görev alma ve etkin olma politikalarını yoğunlaştırmışlardır.

Üçüncü sebep, modernleşme politikalarına da bağlı olarak Türkiye'nin kendisini inşa edici kavramlarını oluşturamaması, geleneksel ile modern arasındaki gerilimlerin oluşturduğu karmaşa ve bunlara bağlı olarak yapılaşma sorunudur. Modernleşme süreci özellikle Türkiye'nin hafızası ve sosyo-kültürel kodlarında inşa edici kavramlar üzerinde tahribat yapmış ve zihni müşevveş bir kitle oluşmuştur. Ciddi bir projeksiyon kaymasını sonuçlayan bu durum, dini, tarihi ve gündelik hayatı yeniden okurken belirleyici olmuştur. Kavram karmaşasına bağlı olarak problemler yaşanmasına rağmen, devlet, diyanet, cemaat, birey gibi anahtar kavramların neliği, tanımı kadar devlet-birey, diyanet-cemaat, devlet-diyanet ilişkilerinin de problemleri aşacak bir yapılaşmanın olmadığı görülmektedir. Böylece uygulamalar da sürekli reflekslere dayanarak ve anlıksal sorunları aşmak üzere gündeme gelmektedir.

Bugün Türkiye'nin dini hayatında çok boyutlu problemler yaşanmaya devam etmektedir. Gerçekte sivil hayatın içinde konuşulması ve kendi olağan seyri içerisindeki tartışmalarla bir yörüngeye oturması beklenen dini hayatın, Osmanlı'dan sonra değişen din-devlet ilişkileri çerçevesinde bir kırılma yaşadığı aşikardır. Diyanet İşleri Başkanlığı, bu anlamda kendi özgül ağırlığının da ötesinde bir yükün altına girmiş görünmektedir. Her şeyden önce Diyanet'in, sadece bir kurum olarak kendisinden kaynaklanmayan, ancak yapılaşma tartışmaları çerçevesinde din-devlet, devlet-diyanet arasındaki ilişkilerin yeniden kurulması ile çözümlenebilecek bazı sorunlar bulunmaktadır. Dolayısıyla

İtikat, ibadet, ahlak ve gündelik hayatı muhtevi olan İslam, salt bir vicdan işi, inanç ve ibadet olarak sınırlanmış ve içerikleri de modernleştirilmeye çalışılmıştır.

bu durum, Diyanet teşkilatının dışında devletin din politikası ile yakın ilintiler taşımaktadır. Diğer yandan küreselleşen bir dünyadan bahsedilirken, Diyanet'in yeni görev alanlarıyla pratikte karşı karşıya kaldığı; ancak tüm bunları karşılayabilecek bir potansiyelinin ise bulunmadığı söylenebilir. Bu açıdan kapsam ve hedef bakımından Diyanet'in yeniden gözden geçirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Aslı itibarıyla bu gözden geçirmeler de, devletin hem kendi gelecek vizyonu hem de Diyanet'in işlevi arasında uyumluluk oluşturacak bir içeriğe sahip olmalıdır.

Modern zamanların anahtar kavramı değişimdir. Bunun anlamı günümüzde sosyal değişimlerin çok hızlı bir seyir izlemesidir. Dolayısıyla hem kurumlarda hem de gündelik hayatın farklı formlarında hızlı bir değişim süreci yaşadığımızı belirtmeliyiz. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Başbakanlığa bağlı bir kurum olarak 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı kanunda İslam dininin itikat ve ibadet alanıyla ilgili işleri yürütmek ve dini kurumları idare etmek şeklinde bir görev alanı belirtilmiştir.¹ Bu bağlamda aradan geçen uzun zamana bağlı olarak Diyanet'in fonksiyonlarında bazı değişimler yapması el-

1 Bkz. <http://www.diyamet.gov.tr/tr/icerik/kurus-ve-tarihce/8>.

Bugün Türkiye’de dini hayat, din anlayışı, DAIŞ, dini cemaatler gibi bazı maddeleri alt alta sıraladığımızda, din işlerinin nasıl sağlıklı yürütülmesi gerektiği sorusu en aktüel bir soru olarak ortaya çıkar.

zem görünmektedir. Diğer yandan Diyanet İşleri Başkanlığı, değişen hükümetler ve konjonktür eşliğinde değişen din politikalarının yapı ve fonksiyonlarını etkilediği bir kurumdur. Bu bağlamda her dönemde önemini farklı şekillerde korumakla birlikte, devlet politikalarına göre de biçimlenmek durumunda kalmış, fonksiyonlarında duruma göre daralma ya da genişleme meydana gelmiştir. Bu durum, belirli ilkeler üzerine işleyecek ve konumu daha da netleştirilmiş bir Diyanet teşkilatına ihtiyaç durmaktadır. Zira Diyanet’e yönelik politika önerileri öncelikle onun konumuyla yakından ilintili olacaktır. Ayrıca dini inanç ve pratiklerden cemaat ve gündelik yaşama kadar Türkiye’nin yaşadığı sorunlar, dini hayatın sağlıklı işlemediğini de bize göstermektedir. Bu sorunların giderek ağırlaşması, Türkiye’nin dini hayatını düzenleme işlevini görmesi gereken Diyanet’in yeni bir strateji üzerine oturtulmasını gerektirmektedir.

Peki Diyanet’in önünde ne tür seçenekler bulunmaktadır? Biz bu seçenekleri iki ayrı kategoride ele alabiliriz. İlki, genel yapısal ve paradigmatik politika önerileri. İkincisi de, kurumsal stratejik öneriler. Yapısal ve paradigmatik politika önerileri ile, öncelenmesi gereken, Diyanet’in konumuna dair önerileri kastediyoruz. Kurumsal stratejik öneriler ile daha çok

işlevleri ve konjonktüre göre stratejik adımlarına işaret ediyoruz. Diyanet İşleri Başkanlığı halen devlete bağlı bir kurum olarak hizmet görmektedir. Bu durum Diyanet’in devlet ve pratikte hükümet reflekslerini dikkate almasını gerektirmektedir. Acaba Diyanet’in bu konumu, onun görmesi gereken fonksiyonlarında bir daralma meydana getirmekte midir? Bilindiği gibi din-devlet ilişkileri meselenin en hassas noktasını oluşturmakta; devletin tamamen ilgisiz kaldığı ya da bir dini doktrini resmileştirdiği yerde sorunlar ortaya çıkmaktadır. Yine geçmişten bugüne laik bir ülkede Diyanet İşleri Başkanlığı’nın devlete bağlı bir kurum olması ve devlet bütçesinden pay alması eleştirilmektedir. Peki bu durumda Diyanet özerk bir kurum mu olmalıdır?

İlk seçenek, Diyanet’in özerk bir kurum olarak yapılaşması şeklinde düşünülebilir. Tabii ki bunun getirdiği bazı avantaj ve risklerden bahsedilmelidir. Böyle bir durumda herhangi bir dini görüşün otorite tarafından insanlar üzerinde bir baskı aracı olmasının önüne geçilebilecektir. Batı’da papalığın özerk bir kurum olarak devletlerarası bir işlev görmesi söz konusudur. Öncelikle belirtmeliyiz ki, Batı’da kurumsal olarak ayrılan din ve devlet ilişkileri kendi tarihlerinin ve dinamiklerinin tabii bir sonucudur. Bu, ne devletin tamamen dini göz ardı ettiği anlamına gelmektedir. Ne de din kurumlarının devletten tamamen bağımsız olduklarını ifade etmektedir. Fakat Hıristiyanlık İslam’dan farklı nitelikler taşıması itibarıyla papalık, bir din adamları yani ruhban sınıfının hiyerarşisini ifade etmektedir. Papalık kurumu, bu anlayışın devasa bir görüntüsünü oluşturmaktadır. Batı’da bulunan bu formül, dinin bir devlet doktrini haline gelmesini önlemek üzere devreye

sokulmuştur. Öte yandan böyle bir özerk kurumun insanlar ve dinin sivilliği üzerinde baskı aracı oluşturması da bir risk faktörü olarak ortaya çıkmaktadır.

Özerklik durumunda Diyanet'in tüm mali masraflarının da sivil halktan karşılanması gerekmektedir. Camiler, şu anda büyük oranda cemaatlerin bağışı ile yapılmakta; fakat masrafları devlet tarafından karşılanmakta ve personel giderleri de devlet tarafından ödenmektedir. Özerk olması durumunda tüm bu masrafları, bağışlar ve/veya dernek ve vakıflar tarafından karşılanmalıdır. Türkiye'nin mevcut konjonktüründe, din-devlet ilişkileri açısından özerk bir yapılanmanın erken olduğu söylenebilir.

Diyanet, yani din işlerini yürüten kurum hakikaten büyük önem taşımaktadır. Bugün Türkiye'de dini hayat, din anlayışı, Daiş, dini cemaatler gibi bazı maddeleri alt alta sıraladığımızda, din işlerinin nasıl sağlıklı yürütülmesi gerektiği sorusu en aktüel bir soru olarak ortaya çıkar. Bazıları Diyanet'in kaldırılması gerektiğini önerirler. Bir an için bunun uygulandığını düşündüğümüzde, maalesef sorunların daha da ağırlaşacağı gerçeğiyle karşılaşacağımız anlaşılır. Dolayısıyla Diyanet'in önemli dengeleyici bir unsur olarak devreye girdiğini görmekteyiz.

Bu durumda Diyanet'in yarı özerk bir kurum olarak yapılandırılması, şu an bir seçenek olarak gündeme gelebilir. Esasen bunun Osmanlı tecrübesinde var olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı'da da şeyhülislamlık devlete bağlı bir kurumdur, fakat dini hayat, devletle sivillik arasındaki çizgi ve sınırlar belirlenerek sivillikler içerisinde kendisini göstermektedir. Gayr-müslimler de dahil olmak üzere farklı cema-

Diyanet'in buradaki fonksiyonu, ülkede bulunan tüm cemaatlerin yönetimde temsil edilmesini ve Türkiye'de dini hayatın baskıdan uzak sağlıklı bir şekilde devamını sağlamaktır.

atlerin birbirleri ve devlet ile ilişkileri düzenlenmişti. Dolayısıyla devlet, güvenlik sorunları dışında cemaatlerin ve dini hayatların yaşamlarına müdahale etmiyordu.

Peki Diyanet yarı özerk bir kurum olarak nasıl yapılandırılabilir ve bunun gerçekleşebilmesi için nasıl bir çerçeve çizilmelidir? Öncelikle burada Diyanet'in tüm cemaatler ve dini yaşamın üzerinde mutlak bir otorite olmayacağını tekrar belirtelim. Özellikle 15 Temmuz sonrasında, Diyanet'in tüm cemaatlerin dini söylemleri ve dini hayatı kontrol etmesi gereken bir mutlak otorite olması gerektiğini önerenler oldu. Öncelikle dinin, ictihadların, dini söylemlerin sivil alana ait bir iş olduğunu tekrar edelim. İslam'ın temel mentalitesi, dini söylemleri kontrol eden bir din adamları yetkesi ve hiyerarşisini kabul etmez. Öte taraftan bu anlamda bir özgürlüğün olması da gerekmektedir. Birlik ve beraberlik, herkesin aynı şeyi söylemeye zorlandığı bir iklimten değil, farklılıkların kendisini ifadesinden geçer. Devletin buradaki müdahalesi, bir güvenlik probleminin başladığı yerdedir. Yani teröre kayan, tehditkar davranan, sivil dini hayatın akışını bozan, insanlara dini söylemini kabul ettirme ve bağış konusunda baskı yapan vb. cemaat ve söylemlere müdahalede bulunur.

Diyanet'in buradaki fonksiyonu, ülkede bulunan tüm cemaatlere yönelik hizmette temsilin sağlanması ve Türkiye'de dini hayatın baskıdan uzak sağlıklı bir şekilde devamı şeklinde düşünülebilir. Bunu gerçekleştirebilmek için, iktisadi açıdan gelirlerini, kaynağı halk olan vakıf ve derneklerden temin etmelidir. Tabii ki bu konumlanmanın bir diğer boyutu da cemaatlerin tanımı ve yapılanmasıdır. Dolayısıyla cemaatlerin devlet karşısında nasıl tanım kazanacakları ve devlet ile ilişkilerinin hangi ilkeler üzerine işleyeceği sorusu önem kazanmaktadır. Bunun yolu, şu anda Türkiye'de hukukun izin verdiği ölçüde onların birer sivil toplum kuruluşu olarak kendilerini yapılandırmalarından geçmektedir. Bundan sonra ikinci adım, cemaatlerin devlet tarafından hem bir hükm-i şahsiyet olarak hem de iktisadi faaliyetler açısından denetlenmesidir. Böylece devlet, diyanet ve cemaatler arasındaki ilişkiler belirli bir hukuk etrafında şekillenecektir. Türkiye'nin geçmişten bu yana yaşadığı sorunların temelinde, cemaat ve tarikatların merdivenaltlarına inerek kontrolden çıkmaları ve resmiyet kazanmamaları yatmaktadır. Doğrusu, hükmi şahsiyet kazanınca ve denetime girince, söylemlerinin maliyetini hesap eder ve sorumluluklarını üstlenir olacaklardır.

Diğer önemli bir sorun da, Diyanet'in böyle bir yapılanmada, Türkiye'deki tüm farklı cemaat, tarikat vb.lerinin kendi içinde sağlıklı bir temsilini sağlayabilmesidir. Türkiye'de özellikle Hanefi ve Şafiiler, Ehl-i Sünnet ve Şiiilerin farklı kolları ile Aleviler bulunmaktadır. Özelden daha farklı cemaatlerin veya yapıların da bulunması mümkündür. Bu farklılıkların kendisini ifade etmesi, birlik ve beraberlik açısından önem taşımaktadır.

Yapısal ve paradigmatik öneriden sonra, stratejik anlamda ne gibi politika değişimleri olacağına dair de, başta belirttiğimiz sorunlar çerçevesinde bir tartışma yapabiliriz. İlkın, küresel bir dünyada yaşadığımızı tekrar belirttikten sonra, bu dünyanın bizi nelere zorladığına bir bakalım. Bir kere dünyada çok büyük zulümler olmakta ve sömürüler devam etmektedir. Bunun sonucu olarak açlık, ölüm, sefalet müslim ve gayr-ı müslim tüm insanlığa olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı, yurtdışında cami yaptırma, yardımlarda bulunma konusunda önemli işlevlerde bulunmaktadır. Hatta farklı ülkelerde ihdas ettiği ateşelliklerle önemli bir hizmet alanı da oluşturmuştur. Fakat belirtmeliyiz ki, Diyanet bilhassa müslüman ülkelerde kendi özgül ağırlığının da üzerinde algılanmaktadır. Bu algılanma düzeyini işleterek çatışmalar, terör, sorunlar konusunda hem daha etkin olmalı hem de mesajları daha küresel düzeyde seyretmelidir. Burada en önemli sorun; Diyanet'in bürokratik yapısının kendi üzerinde ağırlık oluşturması ve manevra kabiliyetini zayıflatarak onu hantallaştırmasıdır. Dikkatlerden kaçmamaktadır ki, Diyanet'in merkez teşkilatında alınan kararlar ve değişim iradesi, hemen bürokratik yapısında ve taşrada tıkanıklığa uğramaktadır. Yani kafada dolaşan yenilikler, boğazdan bedene inememektedir.

Küreselleşme ile bağlantılı bir diğer nokta da, küresel ölçekte farklı düzeylerdeki bilgi akışı, dünyadaki ilmi gelişmeler, teknoloji vb. süreçleri dikkate alarak Diyanet'in hem personel yetiştirme hem de bilgi üretimi konusunda stratejiler üretmesi gerekmektedir. Öncelikle şöyle bir soru sormalıyız: Diyanet'in üretimleri (bilgi, kitap, fetva vb.) günümüz dünyasında, insanlarda ve bilhassa gençlerde ne oranda karşılık

bulmaktadır? Bu soruya verilecek cevaba göre, kitap, bilgi, fetva vb. üretimler daha geniş bir perspektiften değerlendirilecek üretilmelidir. Diyanet bilhassa Türkiye’de İlahiyat Fakültesi potansiyelinden yararlanarak açıklarını kapayabilir. Diyanet’in bilgi üretme konusunda ciddi bir politika değişikliğine ihtiyacı vardır.

Buna bağlı olarak Türkiye’nin dini hayatına ve hatta küresel ölçekteki sorunlara dair üretilen projeleri destekleyerek, kısa vadede sahadan sonuçlarla problemleri çözme noktasında farklı potansiyelleri işletebilir. Bilhassa İSAM’ın yeni faaliyet alanlarından birisi bu olarak düşünülebilir. Öte yandan Diyanet’e bağlı olarak İSAM gibi Türkiye’de farklı bölgelerde kütüphaneler oluşturulabilir.

Başta Türkiye’de din konusunda bir bilgi eksikliğinin ve karmaşanın hüküm sürdüğünü ve bunun nedenlerini belirtmiştik. Doğrusu Diyanet’in kitap yayımlama konusunda önemli atılımları olmakla birlikte, kitap yayınlarının ihtiyaçlara göre şekillendirilmeye ve sistemati-

ze edilmeye ihtiyacı vardır. Diğer yandan Diyanet, son dönemlerde televizyon yayın hayatına farklı şekillerde müdahil olmaktadır. Kendi kurduğu Diyanet Tv ile TRT kanalları bunlardan önemlileridir. Fakat burada konu ve söylemler itibarıyla daha aktüel ve üzerinden bürokratik ağırlığı atmış bir hava ile yer almalıdır.

Türkiye’de yaşanan dini hayatın belli bir frekansı bulunmaktadır. Bu frekansı ve aşağıda işleyen alt yapıyı tabii ki dini anlatımlarda dikkate almak gerekmektedir. Ancak vaaz, irşad, hutbe vb. anlatımlarda Diyanet’in aktüaliteyi yakalayamaması ve geçmişin bir tekrarı ibaret kalan hayattan uzak söylemlerin üzerine çıkması gerekmektedir. Son dönemlerde hutbelerde belli değişimler kendisini göstermektedir. Fakat hutbelerin popülizme kaymadan, ihtiyaçlara yönelmesi gerekmektedir. En önemlisi de Diyanet’in, Türkiye’deki farklı mezhep, cemaat ve tarikat yapısını dikkate alan, üretimler yapan ve temsil edilmesini sağlayan bir politikaya ihtiyacı vardır.

